

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* Eseri Örneğinde Çeviride Kültürel Yakınlığın Belirleyiciliği Üzerine¹

Sinem SANCAKTAROĞLU BOZKURT²

Osman DÜZGÜN³

Musa Yaşar SAĞLAM⁴

ÖZ

Edebiyatımızın en temel yapı taşlarından biri olan Ahmet Hamdi Tanpınar, yazdığı hikâyeleri ve romanlarıyla yıllardır Türk Edebiyatının başlıca çalışma alanlarından biri olmuştur. Tanpınar'ın başyapıtı niteliğindeki 25 ayrı dile çevrilmiş *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* ise çeviribilim araştırmacılarının da incelediği eserler arasındadır. Eseri bu denli önemli kılan hususlardan biri de romanda I. Meşrutiyet, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet olmak üzere üç ayrı dönemde yaşamış, eski ile yeni, Şark ile Garp arasında kalmış, başka bir deyişle geleneksel ile modern kültür arasında bocalayan bireylerin işlenmiş olmasıdır. Bunun bir sonucu olarak da Türkiye'nin modernizme geçiş sürecinin ve bu süreçte yaşanan toplumsal sorunların anlatıldığı bu eserde 20. yüzyılın başlarına ait kültürel öğelere sıkça yer verilmiştir. Bu kültürel öğelerin bir kısmı sadece o dönemle sınırlıdır ve bazıları ancak bağlam içinde doğru alımlanabilmektedir. Eserde geçen kültürel

107

¹ Bu makalede yer alan çalışmanın bir kısmı 25 Ekim 2022 tarihinde Ankara'da düzenlenen Dünya Edebiyatına Uzanan Yolda Bir Türk Yazar - Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962) isimli sempozyumda sunulmuştur.

² Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İngilizce Mütercim Tercümanlık Bölümü (İngilizce), Ankara/Türkiye
E-posta: ssbozkurt@hacettepe.edu.tr ORCID ID: 0000-0003-0376-0358

³ Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Arapça Mütercim ve Tercümanlık Anabilim Dalı, Ankara/Türkiye
E-posta: oduzgun@ybu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8666-8543

⁴ Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/Türkiye
E-posta: mysaglam@hacettepe.edu.tr ORCID ID: 0009-0008-9814-2483.
DOI: 10.32704/erdem.2023.84.107

Makale Gönderim Tarihi: 09.03.2023 *Makale Kabul Tarihi: 08.06.2023 (Araştırma Makalesi)

öğeler arasında Osmanlı kurumları, şer’i makamlar, dini kurallar, para birimleri, yiyecek ve içecek çeşitleri, döneme özgü araç ve gereçler, vb. sıkça yer almaktadır.

Bu çalışmada, kültürel öğelerin çevirisi ve çevirmenlerin bu öğeleri Almanca, Arapça ve İngilizceye aktarırken karşılaşılabileceği zorluklar ve farklı dillere yapılan çevirilerde farklılaşan çözüm önerileri, çeviride kültürel uzaklık ve yakınlık meselesi ekseninde irdelenmiştir. Üç erek dil üzerinden yürütülen ve bu anlamda benzerlerinden farklılık gösteren bu araştırmanın kuramsal arka planını Venuti, Newmark, Aixela ve Florin’in kültürel öğelerin çevirisine ilişkin yaklaşımları oluşturmada ve söz konusu kuramcıların önerdiği mikro ve makro çeviri yöntemleri yol gösterici olmaktadır.

İngilizce “realia” (Florin 1993) olarak adlandırılan bu kültürel öğelerin kültürel açıdan uzak bir dile (Almanca, İngilizce) çevirisinde karşılaşılan sorunlar ile bu öğelerin kültürel açıdan yakın olduğu bir dile (Arapça) çevirisinde karşılaşılan zorlukların farklılık gösterdiği görülür. Kültürel açıdan uzak bir dile yapılan çevirilerde karşılaşılabilecek sorunlar pek çok araştırmanın konusu olmuşken, kaynak metnin ait olduğu kültür ile erek kültür arasında yeterli mesafe olmadığında yaşanabilecek sorunların çok üzerinde durulmadığı söylenebilir. Halbuki böylesi durumlarda, çevirmeni başka başka sorunlar beklemektedir. Bu sorunlara bir örnek, yalancı eşdeğer olarak adlandırılan üstü örtük alımlama tuzakları olabilir.

Bu açılardan bakıldığında, çalışmamızda kültürel öğelerin çevrildiği erek dilin son derece önemli olduğu, erek dilin kültürel açıdan uzak ya da yakın olmasının çeviri sürecini etkilediği, çevirmenlerin yazdığı üst metinlerin de bu anlamda farklılık gösterebileceği temsili örnekler üzerinden gözler önüne serilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk edebiyatı, roman, çeviri, kültürel öğeler, Ahmet Hamdi Tanpınar, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*

A Case Study on the Importance of Cultural Affinity in Translation: Ahmet Hamdi Tanpınar's Saatleri Ayarlama Enstitüsü

ABSTRACT

Ahmet Hamdi Tanpınar and his short stories and novels have been one of the main fields of study among researchers of Turkish Literature. Translation studies researchers have also studied his works. Especially his masterpiece, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, which was translated into 25 different languages, is among the works examined by translations studies researchers. What makes this novel so popular is the fact that the protagonists in the novel lived in three different periods, namely the First Constitutional Era, the Second Constitutional Era and the Republican Period, and thus remained between the old and the new, the Orient and the West, in other words got confused between traditional and modern cultures. Thus, in Tanpınar's works, particularly in this novel, which depicts Turkey's transition to modernism and the social problems experienced in this process, reader encounters culture specific items of the beginning of the 20th century such as Ottoman institutions, religious authorities, religious rules, currencies, and food varieties. Some of these culture specific items are limited only to that period, and some of them can only be correctly perceived within the context of the novel.

In this study, challenges encountered by three different translators while transferring these culture specific items of the previous century into different target languages, namely German, Arabic and English and translation strategies that differ depending on the target languages were examined with reference to the cultural affinity and distance in translation. The analysis, conducted within the framework of approaches on translation of culture specific items suggested by Venuti, Newmark, Aixela, and Florin, differs from similar ones as it is carried out on three different target languages and cultures.

The challenges encountered in the translation of culture specific items, which are called "realia" (Florin 1993), into a culturally distant language (i.e., German, English) are different from the challenges in cases in which target language is a culturally close one (i.e., Arabic). While the problems that can be encountered when translating into a culturally distant language have been the subject of many studies, it can be said that the problems encountered when there is not enough distance between the source and target culture have been neglected. However, when source culture and target culture are close, other challenges await the translator. An example to these challenges can be implicit reception traps, called false friends.

From this perspective, in this study, it is claimed through representative examples that target language to which culture specific items are translated into is of great importance, and that paratexts written by translators also differ in this sense, and whether the target language plays a significant role in the translation process.

Keywords: Turkish literature, novel, translation, cultural features, Ahmet Hamdi Tanpınar, *The Time Regulation Institute*

Giriş

Edebiyat klasiklerinin çoğu, eserin yazıldığı dile hâkim olmayan okurlara ancak çeviri sayesinde ulaştığından, bir dünya edebiyatından söz edebilmek için elzem olan çeviri, tekil ülke edebiyatlarının zenginleşmesi ve edebiyatlar arası etkileşim açısından önemlidir. Nitekim Türk edebiyatının klasiklerinden olan Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* adlı eseri 25 ayrı dile çevrilmiştir: Almanca, Amharca (Etiyopya), Arapça, Arnavutça, Azerice, Boşnakça, Bulgarca, Çince, Felemenkçe, Gürcüce, Hırvatça, İbranice, İngilizce, İspanyolca, İsveççe, İtalyanca, Korece, Lehçe, Makedonyaca, Marathi (Hindistan), Moğolca, Romence, Sırpça, Slovakça ve Tamil (Hindistan). *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nün başka dillere ilk çevirisinin Orhan Pamuk'un Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldığı 2006'dan bir yıl sonra 2007 yılında Fransızca ile başladığını, pek çok dile ilk çevrilen Türk yazarının Tanpınar olduğunu da hatırlatmak gerekir.

Bu çalışmanın amacı, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* adlı eseriyle bu eserin Almanca, Arapça ve İngilizce çevirilerini, kültürel öğelerin çevirisi için önerilen yöntemler aracılığıyla karşılaştırmak ve bu suretle erek dil ve kültür açısından uzaklık ve yakınlığın çeviri sürecini nasıl etkilediğine yönelik tespitlerde bulunmaktır⁵.

Saatleri Ayarlama Enstitüsü, Türkiye'nin modernizme geçiş sürecinin ve bu süreçte yaşanan toplumsal sorunların anlatıldığı bir eserdir. Romanda iki uygarlık arasında bocalayan toplumun hatalı tutumları ve davranışları alaycı bir şekilde eleştirilmektedir. Her biri belli dönemleri temsil eden, “Büyük Ümitler”, “Küçük Hakikatler”, “Sabaha Doğru” ve “Her Mevsimin Bir Sonu Vardır” olarak dört bölüme ayrılan romanın birinci kısmı olan “Büyük Ümitler” I. Meşrutiyet dönemini, “Küçük Hakikatler” ve “Sabaha Doğru” bölümleri II. Meşrutiyet dönemini, son bölüm olan “Her Mevsimin Bir Sonu Vardır” ise Cumhuriyet dönemini ele alır. Dolayısıyla *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* birinci bölümden sonuncu bölüme kadar, bir kişinin yaklaşık 50 senesini konu edinir. Romanda gelenekselciliği ve Türk modernleşmesini temsil eden karakterler vardır. Gelenekselciliğin olumlu yönünü Muvakkit Nuri Efendi, olumsuz yönünü ise Seyit Lütfullah temsil eder. Türk modernleşmesini temsil eden karakter Halit Ayarçı'dır.

⁵ Kültürel uzaklık ve kültürel yakınlık kavramları dikkatle ele alınması gereken ve başlı başına bir inceleme konusu olabilecek kavramlardır. Bu açıdan bakıldığında, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Batı kültürünü son derece iyi bilen bir yazar olduğu göz önünde tutulmalıdır, dolayısıyla kendisinin Batı kültürüne uzak olduğu düşünülemez. Bu çalışmada kast edilen ise, eserin çevrildiği tarihte Batılı (ve Doğulu) okurun, esere konu olan kültüre yakınlığı ya da uzaklığıdır.

Romanın hem anlatıcısı hem de başkahramanı ise Hayri İrdal'dır. Çocukluğu Abdülhamit döneminde geçen, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde de yaşayan İrdal, geleneksel toplum düzeninden modernizme geçiş sürecindeki, başka bir deyişle -ne geleneksel toplum düzenini koruyabilmiş ne de tam olarak modern olabilmiş- Türkiye'yi temsil etmektedir. Kendisi bu yönüyle romandaki diğer kahramanlardan ayrılmaktadır.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın eserleri, edebiyat alanında olduğu gibi çeviribilim alanında da pek çok akademik ve popüler araştırmaya konu olmuştur (örnek olarak bk. Dolgun 2018, Ekici 2015, Gökçeoğlu 2019, Şahincan Yılmaz 2019, Üstün Külünk 2018, Yaman 2017). Çalışmamız, üç ayrı dil ve kültürü aynı potada eriterek Tanpınar'ın eserlerinin çevirisini kültürel uzaklık ve kültürel yakınlık ekseninde ele aldığı için diğerlerinden ayrılmaktadır.

1. Veri Tabanı

Betimleyici çeviribilim çerçevesindeki bu çalışmanın veri tabanını; 1961 yılında yayımlanan *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* ile Almanca (çev. Gerhard Meier), Arapça (çev. Abdulkadir Abdelli) ve İngilizceye (çev. Maureen Freely – Alexander Dawe) çevirileri⁶ oluşturmaktadır. Bu romanın seçiminde kısaca *realia* olarak adlandırılan dilsel, toplumsal, dini, iktisadi, coğrafi ve etnografik öğeler, günlük hayata ilişkin öğeler, özel isimler gibi (ayrıntılı bilgi için bk. Florin, 1993) kültür odaklı bilgilerin yer almasına özen gösterilmiştir.

Eserin çevirmenleri hakkında bilgi verecek olursak, romanın Almanca çevirmeni olan Gerhard Meier, Alman ve Romen dili ve edebiyatı alanında öğrenim görmüş, özel merakından dolayı Türkçe öğrenmiştir. 1986 yılından bu yana Lyon'da (Fransa) yaşayan Meier, Fransızca ve Türkçeden Almancaya edebî çeviri yapmaktadır. Ahmet Hamdi Tanpınar, Yaşar Kemal, Hasan Ali Toptaş, Orhan Pamuk, Murat Uyrukulak, Zülfü Livaneli, Sait Faik gibi Türk edebiyatının tanınmış yazarlarından çok sayıda eseri Almancaya çevirmiştir. Kendisi bütün çevirileriyle 2011 yılında Tarabya ve 2014 yılında Paul Celan Ödülüne layık görülmüştür.

Romanın İngilizce çevirmenlerinden Maureen Freely ABD'de doğmuş, babasının işi nedeniyle geldiği İstanbul'da büyümüş ve hâlen İngiltere'de

⁶ Söz konusu bu çeviri dışında eserin İngilizceye yapılmış bir başka çevirisi daha vardır. Ancak bu çalışmada son ve en popüler olan çeviri tercih edilmiştir (Karşılaştırmalı başka bir çalışma için bkz. Gökçeoğlu 2019).

yaşamaktadır. Warwick Üniversitesi'nde görevli olan Freely *Guardian*, *Independent* gibi gazetelerde yazılar yayımlamakta ve kendi yazdığı yedi romanı bulunmaktadır. Kendisi Orhan Pamuk, Sabahattin Ali ve Sait Faik'ten birçok eseri İngiliz diline kazandırmıştır: *Kürk Mantolu Madonna* (Dawe ile ortak), *Lüzumsuz Adam* (Dawe ile ortak), *Masumiyet Müzesi*, *Kar vb.* İkinci çevirmen olan Alexander Dawe de ABD'lidir. Kendisi Fransızca ve Türkçeden İngilizceye edebî çeviriler yapmaktadır. Ahmet Altan, Ece Temelkuran, Ercan Kesal, İskender Pala, Buket Uzuner gibi çağdaş edebiyatçıların eserlerini İngilizceye kazandırmıştır.

Romanın Arapça çevirmeni Abdulkadir Abdelli ise, Suriye'nin İdlip kentinde doğmuş ve ilköğrenimini bitirdikten sonra önce İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi (Mimar Sinan Üniversitesi) Dekor ve Kostüm Bölümü'nde lisans, ardından çizgi film konusunda yüksek lisans ve Gazi Üniversitesi Arap Dili Eğitimi Anabilim Dalında yüksek lisans yapmıştır.

Abdelli, çeşitli Arap gazetelerinde plastik sanatlar alanında eleştiri yazıları ve Türk edebiyatı üzerine makaleler yazmıştır. Kendisi Türkçeden Arapçaya edebî çeviriler yapmış; Aziz Nesin, Haldun Taner, Orhan Pamuk, Muzaffer İzgü, Yaşar Kemal, Fakir Baykurt, Sabahattin Aksal, Ayfer Tunç, Orhan Kemal, Murat Tuncel, Orhan Veli, Serkan Özburun, Elif Şafak, Işık Sükan, İskender Pala, Feridun Emecen gibi Türk Edebiyatının tanınmış yazarlarından çok sayıda eseri Arapçaya çevirmiştir.

2. Yöntem

Saatleri Ayarlama Enstitüsü ile eserin Almanca, Arapça ve İngilizce çevirileri taranmış, başta Newmark ve Florin olmak üzere çeşitli çeviribilim araştırmacılarının kültürel unsurların çevirisi için oluşturdukları sınıflandırmalar temel alınarak sekiz anlam kategorisi saptanmış, romanın tamamı üç çevirisi ile karşılaştırmalı olarak incelenerek yüz elliden fazla örnek içerisinden örüntülendikleri bağlamı en iyi temsil eden örnekler seçilmiştir. Bu anlam kategorileri şöyledir:

1. Atasözü, deyim gibi ancak içinde örüntülendikleri kültürel bağlam itibarıyla çözümlenebilen **dilsel ögeler**.
2. Yiyecek içecek, ev, süs eşyası, araç-gereç, taşıt, kıyafet vb. gösteren **gündelik hayata ilişkin ögeler**.
3. Makam-mevki, rütbe, kurum, meslek, parti, dini gruplar vb. gösteren **toplumsal ögeler**.

4. Mezhep, tarikat ve ibadete ilişkin **dinsel ögeler**.
5. Kaynak kültür içinde bir anlamı olan topluluk adları, lakaplar gibi **özel isimler**.
6. Ticaret, sanayi, para birimi vb. gösteren **iktisadi ögeler**.
7. Kaynak kültüre ait dağ, nehir, şehir, köprü, semt vb. gösteren **coğrafi ögeler**.
8. Müzik enstrümanları, folklor, ırk, milliyet vb. gösteren **etnografik ögeler**.

Ardından veri tabanını oluşturan Türkçe eserden seçilmiş örnekler ile bunların Almanca, Arapça ve İngilizce çevirileri Venuti, Aixela ve Newmark'ın makro ve mikro çeviri stratejileri ekseninde incelenmiştir. Kültürel ögelerin çevirilerinin araştırılmasına ilişkin bir tablo oluşturmak amacıyla alan yazındaki çalışmalar taranmış ve Türkiye özelinde yapılan çalışmaların daha ziyade İngilizce, Almanca ve Fransızcadan Türkçeye çevrilen edebi eserler ve görsel-ışitsel metinler üzerine yoğunlaştığı görülmüştür. Türkçe klasiklerin ve popüler romanların diğer dillere çevirileri de kültürel ögeler açısından pek çok araştırmacının çalışma nesnesi olmuştur (örnek olarak bk. Araboğlu 2020, Bayraktar 2022, Çekçi ve Sancaktaroğlu Bozkurt 2021, Çağlar ve Kalkan 2021, Gülzar 2021, Karabulut ve Erkazancı Durmuş 2018, Özcan Dost ve Güvendi Yalçın 2020, Üçgül 2009, Tekin 2015, Uluşahin 2018).

Söz konusu çalışmalara sıklıkla Newmark, Aixela, Venuti gibi çeviribilim araştırmacılarının sınıflandırma bakış açıları ve yöntemleri yol gösterici olmuştur. Üç dilli yürütülen bu çalışmada da Venuti ve Aixela'nın makro stratejileri altında Newmark ve Aixela'nın mikro stratejileri gözetilerek kapsamlı bir analiz yapılmaya özen gösterilmiş, seçilen sınıflandırmaya girmeyen karşılıklar için diğer sınıflandırmadan yararlanılmıştır. Aşağıda oluşturulan tabloya bakıldığında Venuti'nin yerileştirme makro stratejisinin Aixela'nın değiştirim stratejisi ile örtüştüğü, yabancılaştırma makro stratejisinin ise Aixela'nın korunum stratejisine denk geldiği görülebilir. İstikrar sağlamak bakımından Aixela'nın mikro stratejileri söz konusu olduğunda makro stratejiler de yine Aixela'dan seçilmiş; Newmark'ın mikro stratejilerinin uygun olduğu örneklerde ise Venuti'nin makro stratejileri yol gösterici olmuştur.

Aixela'ya Göre Makro Stratejiler	
Değiş-tirir	Korunum
Aixela'ya Göre Mikro Stratejiler	
Eş-anlamlılık	Tekrar
Sınırlı Evrenselleştirme	Yazımsal Uyarlama
Tam Evrenselleştirme	Kelimesi Kelimesine Çeviri
Yerele Dâhil Etme	Metin Dışı Açıklama
Silme	Metin İçi Açıklama
Özerk Yaratıcılık	
Venuti'ye Göre Makro Stratejiler	
Yerlileştirme	Yabancılaştırma
Newmark'a Göre Mikro Stratejiler	
Açıklama	Yazımsal Uyarlama
Uyarlama	Yapısal Ödünçleme
Silme	Ödünçleme
Belirtikleştirme	Birebir Çeviri
Anlam Çözümlemesi	
Kültürel Eşdeğerlik	
İşlevsel Eşdeğerlik	
Betimleyici Eşdeğerlik	

Tablo 1

Aixela, Venuti ve Newmark'a göre Makro ve Mikro Stratejiler⁷

Her ne kadar yukarıdaki tabloda yerlileştirme/değiş-tirir ve yabancılaştırma/korunum makro stratejileri altında belli mikro stratejiler yer alsada

7

Tabloda geçen ve özgün kaynaklarda İngilizce yer alan çeviri stratejilerinin Türkçe karşılıklarına ilişkin Türkçe alan yazında fikir birliği olmamakla birlikte, yapılan tarama sonucunda söz konusu karşılıklar belirlenmiş olup, stratejilerin İngilizce karşılıkları şu şekildedir: Aixela'ya Göre Makro Stratejiler: Değiş-tirir (İng. Substitution), Korunum (İng. Conservation); Aixela'ya Göre Mikro Stratejiler: Eş-anlamlılık (İng. Synonym), Sınırlı Evrenselleştirme (İng. Limited Universalization), Tam Evrenselleştirme (İng. Absolute Universalization), Yerele Dâhil Etme (İng. Naturalization), Silme (İng. Deletion), Özerk Yaratıcılık (İng. Autonomous Creation), Tekrar (İng. Repetition), Yazımsal Uyarlama (İng. Orthographic Adaptation), Kelimesi Kelimesine Çeviri (İng. Linguistic (non-cultural) Translation), Metin Dışı Açıklama (İng. Extratextual Gloss), Metin İçi Açıklama (İng. Intratextual Gloss); Venuti'ye Göre Makro Stratejiler: Yerlileştirme (İng. Domestication), Yabancılaştırma (İng. Foreignization); Newmark'a Göre Mikro Stratejiler: Açıklama (İng. Paraphrase), Uyarlama (İng. Adaptation), Silme (İng. Omission), Belirtikleştirme (İng. Explication), Anlam Çözümlemesi (İng. Componential Analysis), Kültürel Eşdeğerlik (İng. Cultural Equivalent), İşlevsel Eşdeğerlik (İng. Functional Equivalent), Betimleyici Eşdeğerlik (İng. Descriptive Equivalent), Yazımsal Uyarlama (İng. Transcription), Yapısal Ödünçleme (İng. Calque), Ödünçleme (İng. Loan Words), Birebir Çeviri (İng. Literal Translation).

Aixela'nın (1996) da ifade ettiği gibi kültüre özgü öğeleri incelerken kültürel uzaklık ve kültürel yakınlık göz önüne alınarak nihai sonuca varmak gerekir. Belli bir sütunda yer alan mikro stratejiler bağlama göre farklı gruplara dâhil olabilmektedir. Dolayısıyla kültürel olarak yakın olan diller arasında çeviri yapılırken yabancılaştırma/korunum başlığı altında yer alan kelimesi kelimesine çeviri ve metin içi açıklama, söz konusu kültürel öge erek okur tarafından kolayca anlaşılabilmesi için yerleştirme stratejisi olarak da düşünülebilir. Ancak inceleme bölümünde yukarıdaki tabloda yer alan sınıflamaya sadık kalınmıştır. Ayrıca, bazı kuramcılar ikili-üçlü strateji (Newmark 1988) kullanan bazı çevirmenlerin kararlarını melez diye de nitelendirme eğilimindedir.

Bir sonraki bölümde temsili örnekler üzerinden bir inceleme yapılacaktır.

3. Kültürel Öğeler ve Çeviri Yöntemleri Açısından Karşılaştırmalı Çözümleme

3.1. Dilsel Öğeler

Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün İtalyanca çevirisinin ardından kendisine “Türk Edebiyatının Kralı” sıfatı yakıştırılan Ahmet Hamdi Tanpınar bu eserinde, pek çok kalıplaşmış dil birimine yer verir. Bunun nedenlerinden biri, Tanpınar'ın dil konusundaki duyarlılığıdır. Yazarın romanlarında sıkça rastlanılan atasözü ve deyimler, kahramanların dünya görüşü, olaylar karşısında gösterdikleri tepkiler, yaşam biçimi, gelenek, görenek ve inançları hakkında ipuçları içerir. Romanda yoğun şekilde yer alan atasözleri ve deyimleri kahramanlarla ilişkilendirmek de mümkündür.

Konuyla ilgili tespit edilen örnekler aşağıda sunulmaktadır.

KM (Kaynak Metin)	“Arkadaşlarımın çoğu gibi mektebe lalalarla, uşaklarla gitmedim. [...] Hiç kimse mektebe giderken bin türlü sıkı tembihle beni öpmeyi, ne de akşamüstü yolumu dört gözle beklediler. ” (23).
Almanca EM (Erek Metin)	“Auch wurde ich nie zum Abschied geherzt und mit tausenderlei Ermahnungen losgeschickt, genausowenig, wie irgend jemand abends sehnsüchtig auf mich wartete. ” (27).
Arapça EM	لم أكن أذهب إلى المدرسة مثل أكثر زملائي مع المربيّات والمربيين... ولم يقبلني أحد برفقة ألف تنبيه حازم عندما أخرج إلى المدرسة، ولم ينتظروا انصرافي مساء يفرغ الصبر . (26)
İngilizce EM	“I wasn't accompanied to school by a servant or page, as most of my friends were. [...] No one kissed me and sent me off to school with a thousand warnings, nor did anyone wait impatiently for my arrival home.” (20).

Örnek 3.1.1

Birinci örnekte çevirmenlerin üçü de, kaynak dilde “çok isteyerek veya özleyerek beklemek” (bkz. Türkçe Sözlük) anlamında kullanılan “dört gözle beklemek” deyimini erek dile çevirmişler, ancak bunu yaparken

kaynak metindeki deyimini, yine bir deyim olarak aktarmak yerine, erek dile düz bir şekilde aktarmışlar, başka bir deyişle Venuti'nin “yerlileştirme” makro stratejisi ve Newmark'ın “işlevsel eşdeğerlik” mikro stratejisinden yararlanmışlardır.

KM	“Sonra da böyle bir şey vâki olsa bile babamı başı ucunda meyus ve perişan, iki gözü iki çeşme ağlar, yakasını yırtar görmesi elbette ki çok başka türlü tesir ederdi.” (64)”
Almanca EM	“[...] dann hätte es doch einen ganz anderen Eindruck gemacht, wenn mein Vater am vermeintlichen Totenbett meiner Tante gesessen und sich die Haare gerauft und die Augen ausgeweint hätte.” (74)
Arapça EM	فإن رؤيتها أبي إلى جانب رأسها يبكي وعيناه كنبعين، وممزقا بإقاة قميصه لا بد من أن يؤثر فيها. (70)
İngilizce EM	“And -even if she had been destined to rise again from the dead- my father would have been standing at the head of her grave, desperate and aggrieved, beating his head with his hands and tearing at his clothes, with tears flowing from his eyes - all of which would have ensured a happy outcome.” (63).

Örnek 3.1.2

İkinci örnekte, kaynak dilde “sürekli veya çok ağlamak” (bkz. Türkçe Sözlük) anlamında kullanılan “iki gözü iki çeşme ağlamak” deyimini Almanca çevirmen Venuti'nin “yerlileştirme” makro stratejisi ve Newmark'ın “kültürel eşdeğerlilik” mikro stratejisinden yararlanarak “sich die Augen ausweinen” şeklinde yine bir deyim olarak erek dile aktarıp anlamı karşılamaya çalışırken, İngilizce çevirmen kaynak metindeki deyimini Venuti'nin “yerlileştirme” makro stratejisi ve Newmark'ın “işlevsel eşdeğerlik” mikro stratejisinden yararlanarak erek dile düz bir şekilde aktarmış, Arapça çevirmen ise Aixela'nın “korunum” makro stratejisi ve “kelimesi kelimesine çeviri” mikro stratejisinden yararlanmıştı.

117

KM	“Daha beş yaşından itibaren bir fareye benzeyen küçücük yüzünde alabildiğine açılmış gözleriyle ve alabildiğine delik kulaklarıyla evin içinde olan biten ne varsa hepsinin aslını öğrenmeğe çalışmıştı.” (170).
Almanca EM	“Schon mit fünf hatte sie versucht, mit ihren weit aufgerissenen Mauseugen und gespitzten Ohren genau herauszufinden, was bei ihr zu Hause so vor sich ging.” (192).
Arapça EM	ومنذ كانت في الخامسة من عمرها تنظر بعينها المحملقتين إلى أقصى حد بوجهها الشبيه بالفأرة، وبأذنيها المترصدتين لكل ما يجري في البيت لتعرف أصله وفصله. (181)
İngilizce EM	“She frequently made the claim -her eyes stretching as wide as her little mouselike face could bear- that from the age of five she'd done everything in her power to uncover the truth behind whatever domestic saga was unfolding at home.” (174-175).

Örnek 3.1.3

Yukarıdaki örnekte, kaynak dilde “olup bitenleri çabuk haber alan kimse” (bkz. Türkçe Sözlük) anlamında kullanılan “kulağı delik” deyimini İngilizce çevirmenler erek metne aktarmamış, başka bir ifadeyle onu çıkarmıştır. Bu

durum Venuti'nin “yerleştirme” makro stratejisi ve Newmark'ın “silme” mikro stratejisine karşılık gelmektedir. Fakat çevirmenin muhtemelen bilinçli olarak tercih ettiği bu yöntem metinde anlam kaybına yol açabilir. Almanca çevirmen kaynak metindeki deyim Venuti'nin “yerleştirme” makro stratejisi ve Newmark'ın “kültürel eşdeğerlik” mikro stratejisinden yararlanarak “gespitzte Ohren” şeklinde yine bir deyim olarak erek dile aktarırken, Arapça çevirmen ise Venuti'nin “yerleştirme” makro stratejisi ve Newmark'ın “açıklama” mikro stratejisinden yararlanarak deyim erek dilde “وبأذنيها المترصدتين” (bekleyen, gözlemleyen kulaklarıyla) diye aktarmıştır.

KM	“Nermin Hanımın masasının yanı başındaki sandalyede oturuyor, onu dinliyor, her gün değişen şapkalarını bir “ Mâşallah! ” çekerek methediyor, [...]” (235).
Almanca EM	“Er musste auch nicht draußen vor der Tür warten, sondern saß neben Nermin's Schreibtisch, hörte ihr zu, äußerte sich überschwenglich über die stets neuen Hüte, die sie trug, [...]” (261).
Arapça EM	فجلس على الكرسي المجاور لطاولة السيدة نرمين، ويستمع إليها، ويمتدح التبعات التي تغيرها كل يوم قائلاً: ما شاء الله. (250)
İngilizce EM	“He sat in a chair next to Nermin Hanım's desk, listening to her stories and praising her hats -there was a new one every day and each one deserving of a masallah! ” (243)

Örnek 3.1.4

Dördüncü örnekte, kaynak dilde “Ne güzel, Allah nazardan saklasın” (bkz. Türkçe Sözlük) anlamında kullanılan ““Mâşallah” çekmek” deyimini Almanca çevirmen erek metne aktarmamış, başka bir ifadeyle onu çıkarmıştır. Bu durum Venuti'nin “yerleştirme” makro stratejisi ve Newmark'ın “silme” mikro stratejisine karşılık gelmektedir. Arapça çevirmen kaynak metindeki deyim erek dile “قائلاً: ما شاء الله” şeklinde olduğu gibi aktarmakla yetinmiştir zira bu kavram onun yabancıısı değildir, İngilizce çevirmenler ise metin içerisinde yaptıkları çeviriye ek olarak, romanın sonuna ekledikleri “Notlar” [Notes] bölümünde, “maşallah: praise God, wonderful” diye bir açıklama yaparak Aixela'nın “korunum” makro stratejisi ile “yazımsal uyarlama” ve “metin dışı açıklama” mikro stratejilerinden yararlanmıştı.

KM	“Yakın akrabalarımızı, dostlarımızı mı feda edeceğiz? Hayır. Ben bir iki günah keçisi almak niyetindeyim.” (254).
Almanca EM	“Etwa unsere Freunde und Verwandten opfern? Keineswegs. Ich bin vielmehr der Auffassung, wir sollten ein paar Sündenböcke einstellen.” (281).
Arapça EM	هل سنضحى بأقربائنا وأصدقائنا المقربين؟ لا، أنا أتوي إدخال عدة أضحائي.. (270)
İngilizce EM	“Are we to sacrifice our closest friends and relatives? Of course not. I plan to have several scapegoats on hand.” (263).

Örnek 3.1.5

Beşinci örnekte, kaynak dilde “Gerçek sorumluları korumak amacıyla suç, kabahat vb. olumsuzlukların sebebi olarak gösterilen kişi, kurum, nesne vb.” (bkz. Türkçe Sözlük) anlamında kullanılan “günah keçisi” deyimini Arapça çevirmen erek metne aktarmamıştır. Bu durum Venuti'nin “yerlileştirme” makro stratejisi ve Newmark'ın “silme” mikro stratejisine karşılık gelmektedir. Almanca ve İngilizce çevirmenler ise kaynak metindeki deyim Venuti'nin “yerlileştirme” makro stratejisi ve Newmark'ın “kültürel eşdeğerlik” mikro stratejisinden yararlanarak aynı imgeyle “Sündenbock” ve “scapegoats” şeklinde yine bir deyim olarak erek dile aktarmışlardır. Burada üç kültürde de kullanılan imgenin aynı olduğuna dikkat çekmek gerekir.

KM	“[...] murdar öldüğüne yanmaz kendisine öd ağacından tabut ister [...]” (304).
Almanca EM	... (336)
Arapça EM	مات جنبا ويريد تابوتا من خشب البخور. (324)
İngilizce EM	“It's just as the saying goes: the blasphemous man builds his casket out of firewood. ” (314).

Örnek 3.1.6

Yukarıdaki örnekte, kaynak dilde “kişinin kendi durumunun vahametine, sefaletine bakmayıp lüksten de geri kalmak istememesi” anlamında kullanılan “murdar öldüğüne yanmaz kendisine öd ağacından tabut ister” atasözünü Arapça çevirmen Venuti'nin “yerlileştirme” makro stratejisi ve Newmark'ın “kültürel eşdeğerlik” mikro stratejisinden yararlanarak benzer imgeyle “مات جنبا ويريد تابوتا من خشب البخور” (kendisi bir tarafta ölümler bahur (tütsü) ağacından tabut ister) şeklinde yine bir atasözü olarak erek dile aktarmıştır. İngilizce çevirmenler ise kaynak dildeki bu atasözünü olduğu gibi çevirmeyi deneyerek Venuti'nin “yabancılaştırma” makro stratejisi ve Newmark'ın “birebir çeviri” mikro stratejisinden yararlanmışlardır ancak önermiş oldukları “the blasphemous man builds his casket out of firewood” ifadesi, “günahkâr adam tabutunu yakılacak odundan yapar” anlamına gelmektedir ve kaynak metindeki atasözünü karşılamak şöyle dursun, çok farklı bir anlama gelmektedir. Çevirmenin, “öd ağacının” karşılığını bulmakta zorlandığı ve atasözünün anlamını eksik aktardığı söylenebilir. Almanca çevirmen ise kaynak dildeki bu atasözünü erek metne aktarmamış, başka bir ifadeyle onu çıkarmıştır. Bu durum Venuti'nin “yerlileştirme” makro stratejisi ve Newmark'ın “silme” mikro stratejisine karşılık gelmektedir.

3.2. Gündelik Hayata İlişkin Ögeler

KM	“Üçüncü saat babamın koyun saati idi, pusulalı, kıblenümalı , takvimli, alaturka ve alafranga, mevcut ve gayrimevcut bütün zamanları sayan acayip bir saati bu.” (29).
Almanca EM	“Die dritte Uhr bei uns zu Hause war die Taschenuhr meines Vaters, ein seltsames Ding mit Kalender und Kompass für den Norden und für Mekka , das neben der türkischen und europäischen auch noch alle möglichen und unmöglichen anderen Zeiten anzeigte.” (34).
Arapça EM	أما الساعة الثالثة فهي ساعة العيب لدى والدي. كانت تلك ساعة عجيبة فيها بوصلة وتقويم، وتشير إلى القبلة، وتضبط وفق التوقيت الإفريقي والتركي، والتوقيتات الموجودة وغير الموجودة كلها. (32)
İngilizce EM	“The third timepiece in our household was my father’s pocket watch, a strange contraption equipped with a compass, a hand that showed the direction of Mecca , and a calendar of universal time that told both existent and nonexistent <i>alaturka</i> and <i>alafranga</i> time.” (26).

Örnek 3.2.1

19. yüzyılın sonuna kadar, özellikle sosyal statüsü ve maddi durumu iyi olanlar tarafından kible yönünü tayin etmekte kullanılan, işçilik açısından birer sanat eseri sayılabilecek ve bugün artık müzelerin vitrinlerinde rastlayabileceğimiz “kıblenümalı saatler” erek kültür okuru, özellikle de kültürel açıdan uzak erek kültür okuru için zorluk yaratabilmektedir. Nitekim Almanca ve İngilizce çevirmenler bu durumun farkında olduğundan, “kıblenümalı saat” ifadesini erek kültür ortamına aktarırken Aixela’nın “korunum” makro stratejisi ve “metin içi açıklama” mikro stratejisine başvurarak erek kültür tarafından kavramın anlaşılabilmesini amaçlamışlardır. Bu durumda meraklı bir okurun yapacağı ilk şey, daha ayrıntılı bilgi edinmek için sözlük ve/veya arama motorlarına başvurmak olacaktır. Arapça çevirmen ise kaynak metindeki bu ifadeyi erek dile “وتشير إلى القبلة” şeklinde olduğu gibi aktarmakla yetinmiştir, zira bu dini terim onun yabancıdır.

KM	“[...] semt bakkalındaki hesabımı da her akşam yalvara yakara aldığım kırk beşlikler kabartmıştı.” (203).
Almanca EM	“Meine Rechnung bei ihm schwoll fortwährend an, insbesondere wegen der Halbliterflaschen Raki , [...]” (228).
Arapça EM	ولهذا قدم لي إمكانية واسعة للدين، يزيد كل يوم ثمن قارورة شراب أخذها بالتوسل. (215)
İngilizce EM	“And my tab at the corner shop grew with the number of forty-fives of raki I begged the shopkeeper to give me every evening...” (209).

Örnek 3.2.2

İkinci örnekte yer alan “kırk beşlik” terimi 1950’li yıllarda rakı için kullanılmaktaydı. Ancak yanılmamak gerekir, burada kastedilen 45 cc, yani rakının miktarı değil, alkol oranıdır (%45). Bugün ise rakıdan, daha doğrusu şişenin büyüklüğünden söz ederken 35’lik, 50’lik, 70’lik, 100’lük ve 150’lik terimleri kullanılır. İngilizce çevirmenler Aixela’nın “korunum” makro stratejisi ve “kelimesi kelimesine çeviri” mikro stratejisi ile “rakı”

sözcüğünü ekleyerek Newmark'ın “belirtikleştirme” mikro stratejisinden yararlanırken, “kırk beşlik” teriminin erek kültür tarafından anlaşılabilmesini amaçlamışlardır. Aynı şekilde Almanca çevirmen de Aixela'nın “korunum” makro stratejisi ile “Halbliterflasche” sözcüğünü ekleyerek “metin içi açıklama” ve “rakı” sözcüğünü ekleyerek Newmark'ın “belirtikleştirme” mikro stratejilerinden yararlanmıştır. Arapça çevirmen ise Aixela'nın “değiştirim” makro stratejisi ile “rakı”yı içkiye dönüştürerek “tam evrenselleştirme” mikro stratejisinden yararlanmıştır.

KM	“Bir nesil evvelin şiir ve hayal lügatinden orta sınıfa geçmiş takma adlarla anılan genç, güzel kadınlar, tecrübesiz kızlar, ılık gazoz şişelerimizden ve yapışkan şurup bardaklarımızdan çıkıp karşımızda soyunmağa başladılar.” (138).
Almanca EM	“Junge schöne Frauen und unerfahrene Mädchen mit falschen Namen, die aus dem verbürgerlichten Poesie- und Traumvokabular der Vorgeneration stammten, entstiegen unseren Flaschen mit lauwarmer Limonade und unseren Gläsern mit klebrigen Fruchtsaft und begannen sich vor uns zu entkleideten.” (95).
Arapça EM	بدأ الشاب المذكور بأسماء مستعارة من قاموس شعر الجيل السابق ومخيلته التي انتقلت إلى الطبقة الوسطى بصحبة النساء الجميلات والفتيات قليلات التجربة يخرجون من زجاجات المياه الغازية الدافئة. (148)
İngilizce EM	“And we could hear of innocent young girls, the kind known by sobriquets taken from the poetic and imaginary lexicon of the previous generation, to aid their ascent into the middle class; these fair creatures emerged from our lukewarm cordials and lemonades before removing their clothes before our very eyes.” (142).

Örnek 3.2.3

Üçüncü örnekte, kaynak dilde “meyve esansı, şeker ve karbon asidi ile yapılan, basınçlı hava ile şişelere doldurularak hazırlanan içecek” (bkz. Türkçe Sözlük) anlamında kullanılan “gazoz” sözcüğünü Almanca çevirmen Aixela'nın “değiştirim” makro stratejisi ve “sınırlı evrenselleştirme” mikro stratejisinden yararlanarak erek dile aktarmaya çalışmıştır. Çeviride erek dil okurunun daha aşına olduğu bir karşılığa yer vermek amacıyla, kaynak metindeki “gazoz”u limonataya dönüştürmüştür. Arapça çevirmen ise Aixela'nın “korunum” makro stratejisi ve “gazlı ılık içecek” şeklinde betimleyerek “metin içi açıklama” mikro stratejisine yer vermiştir. Böylelikle erek kültür tarafından daha rahat bir anlaşılabilirlik amaçlanmıştır. İngilizce çevirmenler Venuti'nin “yerlileştirme” makro stratejisi ve İngilizlere özgü bir içecek olan “cordial”e yer vererek Newmark'ın “kültürel eşdeğerlik” mikro stratejisinden yararlanmışlardır.

3.3. Toplumsal Ögeler

Bu başlık altında makam-mevki, rütbe, kurum, meslek, parti vs. belirten kültürel öğelere rastlanılmaktadır. Ancak bunlar aşağıda da görüldüğü üzere, 20. yüzyılın başlarında kullanılan ancak bugün eskimiş kabul edilen sözcükler de olabilmektedir.

KM	“Adım başında mu vakkithaneler vardı.” (24).
Almanca EM	“Auf Schritt und Tritt fand man Stätten vor, an denen man die offiziellen Gebetszeiten erfragen konnte. ” (29).
Arapça EM	كان هناك مؤقت خانة كل خطوة تقريبا. (28)
İngilizce EM	“ Time-setting workshops could be found almost everywhere in the city.” (21).

Örnek 3.3.1

1470 yılında kurulan ilk muvakkithane Fatih Camii muvakkithanesi olup, buranın başına da ilk muvakkit kabul edilen ünlü bilim insanı Ali Kuşçu getirilmiştir. Muvakkithaneler (Arapça *muvakkit* + Farsça *Hane*), çeşitli aletler yardımıyla namaz vakti ve saatinin tespit edildiği, küçük çapta astronomi çalışmalarının yapıldığı mekânlardı. Arapça çevirmen söz konusu bu ögeyi erek kültür ortamına olduğu gibi aktarmakla yetinmiştir. Ne var ki erek dilin kültürel açıdan yakın olduğu bu örnekte çevirmen bu kez başka bir tehlike ile karşı karşıyadır. Zira erek dil okuru için “موقت خانة” sözcüğü bir şey ifade etmeyecektir, çünkü Arapçada böyle bir kavram yoktur. Çeviribilimde “yalancı eşdeğer” olarak nitelendirilen bu durum Türkçeden Arapçaya yapılan çevirilerde sıkça karşımıza çıkabilmektedir. Almanca ve İngilizce çevirmenler ise Aixela’nın “korunum” makro stratejisi ve “metin içi açıklama” mikro stratejisine yer vermiştir. Özellikle Almanca çevirmen “Stätten, an denen man die offiziellen Gebetszeiten erfragen konnte” [Namaz saatlerinin öğrenilebileceği yerler] şeklinde ayrıntılı bir betimleme yaparak bu kavramın erek kültür tarafından daha rahat anlaşılabilmesini amaçlamış, bir yandan da bu kavramın farklı bir kültüre ait olduğunun ipuçlarını vermeye devam ederek, erek okuru yönlendirmiştir.

KM	“İkinci karısı saraydan çırağ edilmiş, Abdülhamit’le senli benli konuştuğu söylenen çok kibar bir Çerkesti.” (38).
Almanca EM	“Seine zweite Frau war eine vornehme Tscherkessin, die zum Sultanshareem gezählt und angeblich vertraulichen Umgang mit Sultan Abdülhamit gehabt hatte. ” (45).
Arapça EM	أما زوجته الثانية فقد كانت شركسية سليبة أكابر من عاملات القصر.
İngilizce EM	“His second wife was a elegant Circassian who had served in the Ottoman palace and was said to have once been intimate with Sultan Abdülhamid.” (36).

Örnek 3.3.2

“Çırağ edilmek” deyimini, Osmanlı haremde yetişmiş genç kızların saray dışına, İstanbul ya da civardaki illere gelin olarak verilmesi, komutan ya da siyasetçilerle evlendirilmesi geleneğini ifade etmektedir. Almanca ve İngilizce çevirmenler, günümüzde kaynak metin okurunun dahi anlamını çözmekte zorlanabileceği bu deyimini Aixela’nın “korunum” makro stratejisi ve “metin içi açıklama” mikro stratejisinden yararlanmak suretiyle erek

metne aktarmaya çalışmıştır. Erek metinde açıklamayı tercih etmelerinin nedeni, erek kültür tarafından kavramın anlaşılabilmesini sağlamaktır. Arapça çevirmen ise kaynak metinde geçen bu deyimii erek dile aktarırken “عاملات القصر” (saray çalışanları) ifadesine yer vermiş, iletiyi tam olarak karşı tarafa aktaramamıştır.

KM	“Fakat ne saatini bedava tamir eden Nuri Efendiye , her zaman yardımını gördüğü Abdüsselâm Beye , [...]” (44).
Almanca EM	“Da er aber weder mit Nuri Efendi , der ihm seine Uhr umsonst reparierte, noch mit Abdüsselâm Efendi , der ihn jederzeit unterstützte, [...]” (51).
Arapça EM	ولكنه لم يكن يستطيع إظهار العداوة بشكل صريح لنوري أفندي الذي يصلح له ساعته مجاناً، ولا لعبد السلام بيك. (48)
İngilizce EM	“Even so, Nuri Efendi still repaired my father’s watch for free, and Abdüsselam Bey was always willing to extend a helping hand, while the hunter Nasit Bey’s support for my father was boundless.” (41).

Örnek 3.3.3

Yukarıdaki örnekte, kaynak dilde “günümüzde bey unvanından farklı olarak özel adlardan sonra kullanılan ikinci derecede bir unvan” anlamında kullanılan “efendi” ve “erkek adlarından sonra kullanılan saygı sözü” ve “zengin, ileri gelen kimse” anlamında kullanılan “bey” (bkz. Türkçe Sözlük) sözcüğü İngilizce çevirmenler tarafından Aixela’nın “korunum” makro stratejisi ve “tekrar” ile “metin dışı açıklama” mikro stratejilerinden yararlanılarak erek dile aktarılmaya çalışılmıştır. Aynı şekilde Almanca çevirmen de Aixela’nın “korunum” makro stratejisi ve “tekrar” stratejilerinden yararlanmıştır ancak bir hatalı alımlama söz konusudur çünkü çevirmen “bey” yerine de “efendi” sözcüğünü kullanmıştır. Oysa bu ögelerin içinde örüntülendikleri bağlama baktığımızda, “Efendi” ile “Bey” arasındaki fark açık seçik bir şekilde ortaya çıkmaktadır: “Nuri *Efendi*” çok az tahsil görmüş, gördüğü dersler de cami derslerinden ibaret, maddiyata önem vermeyen, eskiyi ve geleneği temsil eden ve saatlere dair derin bir bilgi birikimi bulunan bir saatçi ustasıdır; oysa âdeta Osmanlı İmparatorluğu’nun bir timsali olan yirmi-otuz odalı bir konakta yaşayan “Tunusluzâde Abdüsselâm *Bey*” gerçek bir İstanbul beyefendisi olup Şura-yı Devlet azasıdır. Arapça çevirmen ise kaynak metindeki bu iki sözcüğü erek dile “نوري أفندي” ve “عبد السلام بيك” şeklinde olduğu gibi aktarmakla yetinmiştir. Türkçe kökenli olan her iki sözcüğün Arapçaya ödünçleme yoluyla girmiş olduğunu da belirtmek yerinde olacaktır.

3.4. Dinsel Ögeler

Bu başlık altında hicri takvim, oruç, namaz vakitleri, abdest, tarikat vb. belirten ve İslam dini ile ilgili kültürel öğelere rastlanmaktadır.

KM	“Babam istediği kadar doğum günümü eski bir kitabın arkasına 16 Receb-i Şerif, sene 1310 diye kaydetmiş olsun, asıl Hayri İrdal’ın doğum tarihi bu saatin elime geçtiği gündür diyebilirim.” (23).
Almanca EM	“Mag mein Vater auch auf der Rückseite eines alten Buches nach alter Zeitrechnung als meinen Geburtstag den 16. Recep 1310 eingetragen haben, so ist doch der wahre Hayri İrdal an dem Tag zur Welt gekommen, als er jene Uhr bekam.” (28).
Arapça EM	مهما كان إصرار والدي على تسجيل تاريخ ميلادي خلف كتاب قديم ١٦ رجب الشريف ١٣١٠، فإنه يمكنني القول إن يوم مولد خيري إردال هو يوم وقوع تلك الساعة بيدي. (27)
İngilizce EM	“When my father recorded my birthday in the back of an old book as the sixteenth day of the holy month of Receb in the year 1310 of the Islamic calendar , he did so with the same conviction as I do now, in proclaiming that Hayri İrdal’s true date of birth was the very day he received this watch.” (20).

Örnek 3.4.1

Almanca çevirmen, çeviride kültüre özgülük özelliğini de gözeterek kaynak kültürde hicri takvim usulüne göre hesaplanan “16, Receb-i Şerif, sene 1310” tarihini, Aixela’nın “korunum” makro stratejisi ve “tekrar” ile “metin içi açıklama” mikro stratejilerine başvurarak erek dile aktarmaya çalışmıştır. İngilizce çevirmenler de aynı yolu izlemiştir, tek fark, bunlara ek olarak Aixela’nın “metin dışı açıklama” mikro stratejisine de yer vermiş olmalarıdır. Çevirmenler, İslam dinine ait kültürel açıdan uzak bu öğeyi romanın sonuna ekledikleri “Notlar” bölümünde ayrıca açıklayarak, konunun erek dil okurları tarafından daha rahat anlaşılabilmesini amaçlamışlardır. Arapça çevirmen ise kaynak metindeki bu ifadeyi erek dile “١٦ رجب الشريف ١٣١٠” şeklinde olduğu gibi aktarmakla yetinmiştir, zira hicrî takvim onun yabancı değilidir.

KM	“Operatör, bir başka medyumda, meselâ eski bir Kadiri şeyhinin oğlu olan Hüsnü Beyde, [...]” (172).
Almanca EM	“Wenn jener mit einem anderen Medium arbeitete, zum Beispiel mit Hüsnü, dem Sohn eines alten Ordensoberhauptes , [...]” (195).
Arapça EM	مثلا السيد حسنو ابن شيخ القادرية السابق بسمع قضية تصفية الأرواح بالغلط من السيدة صبرية. (184)
İngilizce EM	“... A matter thoroughly discussed by the medium Hüsnü Bey, a son of the old sheikh Kadiri , the tenor of conversation changed dramatically.” (177).

Örnek 3.4.2

Yukarıdaki örnekte, kaynak dilde “Şeyh Abdülkadir Geylani tarafından XI. yüzyılda kurulan tarikatın ileri geleni” (bkz. Türkçe Sözlük) anlamında kullanılan “Kadiri şeyhi” ifadesi İngilizce çevirmenler tarafından Aixela’nın “korunum” makro stratejisi ve “yazımsal uyarlama” mikro stratejisinden yararlanılarak erek dile aktarılmaya çalışılmıştır. Bu şekilde “yabancılaştırılmış” bir metinde iletinin erek okura ne oranda ulaştığı, üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Almanca çevirmen Aixela’nın “değiştirim” makro stratejisi ve “Kadiri şeyhi”ni tarikat liderine dönüştürerek

“tam evrenselleştirme” mikro stratejisinden yararlanmıştı. Arapça çevirmen ise kaynak metindeki bu ifadeyi erek dile “شيخ القادرية” şeklinde olduğu gibi aktarmakla yetinmiştir, zira bu tarikat onun yabancıları değildir.

KM	“Günde beş vakit namaz, ramazanlarda iftar, sahur , her türlü ibadet saatle idi.” (24).
Almanca EM	“Das rituelle Gebet fünfmal am Tag, zur Ramadanzeit der Fastenbeginn und das Fastenbrechen , jede Art von Andacht also war an eine bestimmte Uhrzeit gebunden.” (29).
Arapça EM	أوقات الصلوات الخمس في اليوم، والإفطار والسحور في رمضان. (27)
İngilizce EM	“The clock dictated all manner of worship: the five daily prayers, as well as meals during the holy month of Ramadan, the evening iftar and morning sahur. ” (21).

Örnek 3.4.3

Almanca çevirmen, kaynak dilde “oruç açma, oruç bozma” anlamında kullanılan “iftar” ve “gün doğmadan önce belirli saatte yenilen yemek” anlamında kullanılan “sahur” (bkz. Türkçe Sözlük) terimlerini, Aixela'nın “korunum” makro stratejisi ve “metin içi açıklama” mikro stratejilerine başvurarak erek dile aktarmaya çalışmıştır. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, kaynak metindeki sıralama (iftar, sahur) erek dile aktarılırken değiştirilmiştir (sahur, iftar). İngilizce çevirmenler de aynı çeviri yöntemlerini benimsemiştir, tek fark, buna ek olarak Aixela'nın “tekrar” ve “metin dışı açıklama” mikro stratejilerine de yer vermiş olmalarıdır. Çevirmenler İslam dinine ait kültürel açıdan uzak bu ögeyi romanın sonuna ekledikleri “Notlar” bölümünde ayrıca açıklayarak, konunun erek dil okurları tarafından daha rahat anlaşılabilmesini amaçlamışlardır. Arapça çevirmen ise kaynak metindeki bu ifadeyi erek dile “الإفطار والسحور في رمضان” şeklinde olduğu gibi aktarmakla yetinmiştir, zira bu dini terimler onun yabancıları değildir.

KM	“Ne söylendiği gibi Medineli, ne de seyitti. ” (41).
Almanca EM	“Weder stammte er, wie immer wieder behauptet wurde, aus Medina, noch verdiente er den Beinamen Seyit, Nachfahre von Mohammed. ” (48).
Arapça EM	لم يكن السيد لطف الله من المدينة ولا سيدا كما يقال. (45)
İngilizce EM	“He was not from Medina, as most people claimed, nor was he a descendant of the prophet Mohammed. ” (39).

Örnek 3.4.4

Yukarıdaki örnekte, kaynak dilde “Hz. Muhammed’in soyundan olan kimse” (bkz. Türkçe Sözlük) anlamında kullanılan “seyit” terimini, gerek Almanca gerekse İngilizce çevirmenler Aixela'nın “korunum” makro stratejisi ve “metin içi açıklama” mikro stratejilerine başvurarak erek dile aktarmaya çalışmışlardır. Almanca çevirmen ayrıca “tekrar” mikro stratejisinden yararlanarak “seyit” terimine erek metinde de yer vermiştir. Arapça

çevirmen ise kaynak metindeki bu ifadeyi erek dile “سيد” şeklinde olduğu gibi aktarmakla yetinmiştir, zira bu dini terim onun yabancıdır.

3.5. Özel İsimler

KM	“Siz burayı daha iyi tanırırsınız. Ben hazretin yalnız bir midye dolmasını bilirim. O da Balıkpazarında satıcı iken...” (209).
Almanca EM	“Sie wissen aber viel besser Bescheid. Ich kenne von alledem hier nur den Muschelreis, und den auch nur aus meiner Zeit als Fischkäufer.” (234).
Arapça EM	انت تعرف المكان هنا أفضل. أنا لا أعرف غير محشي المحار. وهذا عندما يكون في سوق السمك. (222)
İngilizce EM	“You are more familiar with this restaurant than I, Your Grace. I am only familiar with stuffed mussels. I once sold them in the Balıkpazarı...” (215).

Örnek 3.5.1

Yukarıdaki örnekte, kaynak metinde “adı söylenmeyen bir kimseden söz edilirken kullanılan bir söz” anlamında geçen “hazret” (bkz. Türkçe Sözlük) sözcüğünü çevirmenlerin üçü de erek metne aktarmamış, başka bir ifadeyle onu çıkarmıştır. Bu durum Venuti’nin “yerlileştirme” makro stratejisi ve Newmark’ın “silme” mikro stratejisine karşılık gelmektedir.

KM	“ Yangeldi Asaf Bey, Doktor Ramiz, iki üç ressam, gazeteci...” (177).
Almanca EM	“[...] Asaf der Faule , Doktor Ramiz, ein paar Maler, ein Journalist...” (200).
Arapça EM	نحن موجودون: السيد عساف يانغالدي، الدكتور رامز، بضعة رسامين وصحفيين. (189)
İngilizce EM	“But this was of little import, as the main characters were still there: Lazybones Asaf Bey, Dr. Ramiz, a few painters, a journalist.” (182)”

Örnek 3.5.2

Yukarıdaki örnekte, kaynak metinde bir işe karışmayarak rahatına bakmak, keyfince yaşamak anlamında kullanılan “Yangeldi” lakabını İngilizce çevirmenler Venuti’nin “yerlileştirme” makro stratejisi ve Newmark’ın “kültürel eşdeğerlilik” mikro stratejisinden yararlanarak yine metaforik olarak “Lazybones” şeklinde erek dile aktarıp kaynak dildeki çağrışımı muhafaza etmeye çalışırken, Almanca çevirmen Venuti’nin “yerlileştirme” makro stratejisi ve Newmark’ın “işlevsel eşdeğerlik” mikro stratejisinden yararlanmış ve kaynak dildeki metaforik bu ifadeyi erek dile düz bir şekilde aktarmıştır. Arapça çevirmen ise Aixela’nın “korunum” makro stratejisi ve “yazımsal uyarılama” mikro stratejisinden yararlanarak bu lakabı erek dile “يانغالدي” şeklinde aktarmıştır. Ne var ki erek dil okuru için “يانغالدي” bir şey ifade etmeyecektir, çünkü Arapçada böyle bir kavram yoktur, hatta erek okur yanılıp bunu bir özel isim olarak alımlayabilecektir.

3.6. İktisadi Ögeler

KM	“Babama evimizdeki misafirlik bedelini ve bazı mahkeme masraflarını ödemek için ikide bir koynundan çıkarıp gözümün önünde açtığı büyükçe kesedeki mecidiyeler meğer bütün serveti imiş.” (26).
Almanca EM	“Ihr ganzes Vermögen bestand einzig und allein aus den paar Silbermünzen in ihrem großen Geldbeutel, den sie ein paarmal ostentativ herauszog, um meinem Vater das Logisgeld und einige Gerichtskosten zu bezahlen.” (31).
Arapça EM	وظهر أن المجديات التي كانت في كيس تخرجه من عبها بين فترة وأخرى، وتدفع منه أجرة البيت، ونفقات المحكمة هي كل ثروتها. (29)
İngilizce EM	“Her wealth amounted to no more than the silver pieces stashed in the oversized coin purse she kept buried in her bosom, of which we caught a glimpse only when she had to pay rent or a long-overdue court fee.” (23).

Örnek 3.6.1

Yukarıdaki örnekte, Arapça çevirmen kaynak kültüre ait ve Sultan Abdülmecid'in 1839'da tahta çıkmasından, saltanatın kaldırılmasına (1922) kadar geçen dönem süresince Osmanlı Devleti'nin kullandığı gümüş para birimi olan “mecidiye” sözcüğünü erek metne hiçbir değişiklik yapmadan “المجديات” olarak aynen aktararak Aixela'nın “korunum” makro stratejisi ve “tekrar” mikro stratejisini uygulamıştır. Çevirmenin beklentisi, erek dil okurunun, kendisi için “mecidiye” sözcüğü yabancı olmakla birlikte bağlamdan hareketle bunun bir para birimi olduğunu çözebileceği yolunda olabilir. Almanca ve İngilizce çevirmenler ise, mecidiye'nin kültürel açıdan uzak erek metin okuru için yabancı bir kavram olduğunu düşünmüşler ve Aixela'nın “korunum” makro stratejisi ve “metin içi açıklama” mikro stratejilerine başvurarak bunu erek dile aktarmaya çalışmışlardır.

127

KM	“Bir kısmı bana ve kıza acıyorlardı. Bir kısmı da bizi unutuyor, birkaç kuruş için yahut “dünya malı için” babalarının son isteklerine hürmetsizlik eden evreseye kızıyorlardı.” (92).
Almanca EM	“Manchen taten meine Tochter und ich ganz einfach leid. Andere wiederum scherten sich gar nicht um uns, sondern züchten vielmehr den Erben, die wegen ein paar Kuruş oder »weltlichen Besitzes«, wie sie nannten, den Letzten Willen ihres Vaters missachtet hätten.” (106).
Arapça EM	وقسم منهم يشفق على وعلى ابنتي. وقسم آخر ينسانا، ويغضب من الورثة الذين لم يحترموا رغبة والدهم الأخيرة من أجل بضعة قروش، أو من أجل مال الدنيا. (99)
İngilizce EM	“Some took pity on me and my daughter. Others forgot us altogether, so angry were they with the heirs for disrespecting their father's last wishes at a time when he had only scant worldly possessions to his name.” (93).

Örnek 3.6.2

İkinci örnekte, Almanca çevirmen kaynak kültüre ait bir para birimi olan “kuruş” sözcüğünü erek metne hiçbir değişiklik yapmadan aynen aktararak Aixela'nın “korunum” makro stratejisi ve “tekrar” mikro stratejisini

uygulamıştır. Çevirmen, muhtemelen Almanya Federal Cumhuriyeti’nde üç milyona yakın Türk vatandaşının yaşadığını göz önünde bulundurarak erek metin okurunun kaynak kültüre çok da yabancı olmadığını varsayarak Türk para birimini -hâlâ güncel olması nedeniyle de- olduğu gibi muhafaza etmiştir. Ayrıca Almanca kökenli olan bu sözcüğün (Alm. *Groschen*) Türkçeye ödünçleme yoluyla girmiş olduğunu da belirtmek isteriz. İngilizce çevirmenler Venuti’nin “yerlileştirme” makro stratejisi ve Newmark’ın “silme” mikro stratejisine başvururken, Arapça çevirmen ise kaynak metindeki “kuruş” sözcüğünü erek dile “قروش” şeklinde olduğu gibi aktarmakla yetinmiştir, zira bu para birimi onun yabancıdır.

3.7. Coğrafi Ögeler

KM	“Nuri Efendi her yıl bir takvim neşrederdi. Büyük bir kısmı bir yıl evvelkinden olduğu gibi aktarılan bu takvimi kışın sonlarında yazmağa başlar, şubat ortasında Nuruosmaniye ’de bir matbaaya benimle yollardı.” (37).
Almanca EM	“Jedes Jahr gab Nuri Efendi einen Kalender heraus. Mit diesem Werk, von dem ein Großteil mit dem Kalender des Vorjahrs identisch war, begann er Ende November, und Mitte Februar schickte er mich damit zu einer Druckerei in der Nuruosmaniye-Straße .” (43).
Arapça EM	كان نوري أفندي ينشر تقويميا كل عام. والجزء الأكبر من هذا التقويم ينقله من تقويم العام السابق، ويبدأ بكتابته في أواخر تشرين الثاني. وكان يرسله معي في منتصف شباط إلى مطبعة في نوري عثمانية. (40)
İngilizce EM	“Every year Nuri Efendi published an almanac. Toward the end of November, he would begin compiling the material, transferring a large part of the almanac from the previous year, so by the middle of February it would be ready for me to take to the printer in Nuruosmaniye .” (34).

Örnek 3.7.1

Ahmet Hamdi Tanpınar’ın bu eserinde kaynak kültüre ait şehir, semt vs. belirten kültürel ögeler sıkça yer almaktadır. Yukarıdaki örnekte, kaynak metinde İstanbul Eminönü’nde Kapalıçarşı yakınlarında bir cadde olan “Nuruosmaniye”yi çevirmenlerin üçü de Aixela’nın “korunum” makro stratejisi ve “tekrar” mikro stratejisine başvurarak erek dile aktarmaya çalışmıştır. Almanca çevirmen “Nuruosmaniye-Straße” şeklinde ayrıca “metin içi açıklama” yoluna başvurmuştur.

KM	“[...] büyük fırtınalar, küçük, fakat onun hesabında çok mânalı rüzgârlar, gün dönümleri, şiddetli soğuklar, eyyamı bahur sıcakları [...]” (37).
Almanca EM	“[...] große Stürme, die Jahrestage kleinerer, aber Nuri Efendis Auffassung nach bedeutungsvoller Winde, Perioden heftiger Kälte, Hundstage , [...]” (43).
Arapça EM	والعواصف الكبيرة، والرياح الخفيفة التي تحمل معنى كبيراً وفق حساباته، ومراحل اليوم، والبرد الشديد، وحرارة أيام البخر. (41)
İngilizce EM	“[...] the great storms and the seasonal winds, the latter, according to his calculations, no less relevant than the former; the solstices; the days scheduled to be bitterly cold or unbearably hot [...]” (34).

Örnek 3.7.2

İkinci örnekte, 31 Temmuz ile 7 Ağustos tarihleri arasına denk gelen, yaz mevsiminin en sıcak ve boğucu günlerini ifade eden “Eyyam-ı bahur” kavramını Arapça çevirmen, erek kültür ortamına olduğu gibi aktarmakla yetinmiştir. Ne var ki erek dilin kültürel açıdan yakın olduğu bu örnekte çevirmen bir yanılığa inmiştir. Zira bu ifade Arapça kökenli olmakla birlikte Türkçe bir kavramdır. Dolayısıyla erek dil okuru için “أيام البحر” bir şey ifade etmeyecektir, çünkü Arapçada böyle bir kavram yoktur. İngilizce çevirmenler “eyyamı bahur” kavramının erek dil okuru tarafından anlaşılabilmesini sağlamak amacıyla, Aixela'nın “değiştirim” makro stratejisi ve “tam evrenselleştirme” mikro stratejilerine başvurarak bu ifadeyi erek dile “unbearably hot” şeklinde aktarmayı tercih etmiştir. Almanca çevirmen ise bu kavramı Venuti'nin “yerleştirme” makro stratejisi ve Newmark'ın “kültürel eşdeğerlik” mikro stratejisinden yararlanarak farklı bir imgeyle “Hundstage” şeklinde erek dile aktarmıştır. Antik Yunan'da astroloji (Köpek Yıldızı olarak anılan ve Dünya'dan görünen en parlak yıldız olan Sirius) ile ilintilendirilerek yazın bu günlerine, o sıcakta dışarıya çıkmak için sadece köpeklerin yeterince deli olduğuna ithafen “köpek günleri” denirdi. Arap gökbilimciler ise aşırı sıcak günlerde karşılaşılan bir doğa olayı olan “serap”ı “Köpek Yıldızı'nın gökyüzünden aşağı damlayan salyası” olarak adlandırdılar.

3.8. Etnografik Ögeler

KM	“[...] camiin şurasından burasından aşırđđđđđ kurşun parçalarını leblebiciye satarak tedarik ettiđđđđđ Karagöz takımım [...]” (24).
Almanca EM	“[...] das Schattenspiel , das ich mir hatte besorgen können, indem ich hie und da von einer Moschee Bleistücke klaute und sie an einen Kirchererbshändler verhökerete, [...]” (28).
Arapça EM	ومجموعة كركوز التي اشتريتها بثمن قطع رصاص سرقتها من بعض أمكنة الجامع وبعتها. (27)
İngilizce EM	“and so it was for the enormous kite I so lovingly assembled with the neighborhood children in the courtyard of our house, and the karagöz puppet set I bought after pilfering scraps of lead from various parts of the mosque and selling them to the chickpea peddler, and Ibrahim Efendi's fickle goat I sometimes took out to graze in the cemetery in Edirnekapi and along the old city walls, suffering its mischief when I knew all too well that the stubborn beast wasn't even mine.” (21).

Örnek 3.8.1

Yukarıdaki örnekte, kaynak metinde “deve derisinden veya mukavvadan kesilip boyanmış insan biçimlerini beyaz bir perde üzerine arkadan ışık vererek yansıtma yoluyla oynatmaya dayalı bir gösteri oyunu” (bkz. Türkçe Sözlük) anlamında geçen, kaynak kültüre ait bir etnografik öge olan “Karagöz takımını” İngilizce çevirmenler Aixela'nın “korunum”

makro stratejisi ve “tekrar”, “metin içi açıklama”, “metin dışı açıklama” mikro stratejilerinden yararlanarak, erek dil okurunun daha aşına olduğu bir karşılığa yer vermek amacıyla, “the karagöz puppet set” olarak erek dile aktarmışlardır. Amaç, kültürel açıdan uzak bir dil olan Türkçeye özgü bu kültürel ögeyi açıklayarak, romanın erek dil okurları tarafından daha rahat anlaşılabilmesini sağlamaktır. Almanca çevirmen Aixela'nın “değiştirim” makro stratejisi ve “Karagöz takımını” gölge oyununa dönüştürerek “tam evrenselleştirme” mikro stratejisinden yararlanmıştır. Arapça çevirmen ise kaynak metindeki bu ifadeyi erek dile “ومجموعة كركوز” şeklinde olduğu gibi aktarmakla yetinmiştir zira bu gölge oyunu onun yabancıdır.

KM	“Ayrıca sandık sandık mücevherat, altın ve gümüş evanî, kadın hulliyatı, yüzükler, çelenkler, mâşallahlar... ” (219).
Almanca EM	“Kistenweise Geschmeide, goldene und silberne Gefäße, Schmuckgegenstände, Ringe, Diademe, Maşallah - Talismane... ” (244).
Arapça EM	وغير هذا ثمة صناديق مجوهرات، وأوان من الذهب والفضة، وحلي، وخواتم، وأكاليل وما شاء الله. (232)
İngilizce EM	“And chest after chest overflows with gems and jewels, gold and silver bowls, ladies’ ornamental jewelry, rings, chains, evil-eye talismans... ” (226).

Örnek 3.8.2

Yukarıdaki örnekte, kaynak metinde “nazar değmemesi için çocukların üzerine takılan veya çeşitli araç, bina vb. yerlere asılan, üstünde ‘maşallah’ yazılı nazarlık” (bkz. Türkçe Sözlük) anlamında geçen, kaynak kültüre ait bir etnografik öge olan “Maşallah”ı İngilizce çevirmenler Aixela'nın “değiştirim” makro stratejisi ve “sınırlı evrenselleştirme” mikro stratejisinden yararlanarak erek dile aktarmaya çalışmıştır. Ayrıca yukarıdaki örnekte de belirtildiği gibi romanın sonuna eklenen “Notlar” bölümünde de bir açıklama yer almakta, ancak bu açıklama bu bağlamda verilmek istenen anlamı tam karşılamamaktadır. Almanca çevirmen Aixela'nın “korunum” makro stratejisi ve “tekrar” ile Newmark'ın “anlam çözümlemesi” mikro stratejilerinden yararlanmıştır. Arapça çevirmen ise kaynak metindeki bu etnografik ögeyi erek dile “ما شاء الله” şeklinde olduğu gibi aktarmakla yetinmiştir. Ne var ki erek dilin kültürel açıdan yakın olduğu bu örnekte çevirmen bir yanılga içindedir, dolayısıyla bu durum tipik bir “yalancı eşdeğerler” örneğidir. Zira bu ifade Arapça kökenli olmakla birlikte Türkçe bir kavramdır. Dolayısıyla erek dil okuru için “ما شاء الله”, “Allah ne güzel dilemiş/istemiş, Allah nazardan saklasın’ anlamlarında beğenme duyguları bildiren bir söz”ü (bkz. Türkçe Sözlük) ifade etmektedir.

KM	“Aman beyefendi, dedim, hangi artist, hangi büyük...Arz ettim, sesi çirkin, sonra kabiliyetsiz... Sonra cahil. Daha İsfahanla Mahuru, Rastla Acemaşiran birbirinden ayıramıyor. ” (223).
Almanca EM	“Aber hören Sie mal, was heißt hier Künstlerin? Ich bitte doch zu beachten, dass sie eine furchtbare Stimme hat und jeglichen Talents ist. Noch dazu völlig unwissend. Sie kann die Tonart nicht von der anderen unterscheiden. ” (249).
Arapça EM	قلت: «أرجوك يا حضرة السيد، أي فنانة وأي كبيرة... شرحت لك، صوتها قبيح، ثم إنها غير موهوبة... وهي جاهلية. إنها لا تستطيع أن تميز بين الأصفهان والمهمور، وبين الرست والعجم شيراني. (237)
İngilizce EM	““But please, Beyefendi,” I implored. “An artist? A <i>true</i> artist? In my modest opinion, her voice is wretched. She simply has no talent. And then, of course, she knows nothing at all about music. She has no understanding of Turkish makams: she can’t tell the difference between a Mahur and an Isfahan, a Rast from an Acemasiran. ” (230).

Örnek 3.8.3

Yukarıdaki örnekte yer alan ve her biri Klasik Türk Müziğinde bir makam olan terimleri Almanca çevirmen Aixela'nın “değiştirim” makro stratejisi ve “İsfahan, Mahur, Rast ve Acemaşiran”ı daha kapsayıcı bir terim olan “makam”a dönüştürerek “tam evrenselleştirme” mikro stratejisinden yararlanarak erek dile aktarmıştır. Aynı şekilde İngilizce çevirmenler de Aixela'nın “değiştirim” makro stratejisi ve “tam evrenselleştirme” mikro stratejisinden yararlanmışlardır. Buna ek olarak Aixela'nın “korunum” makro stratejisinden yararlanarak, “tekrar” ile “metin dışı açıklama” mikro stratejilerine de yer vermişlerdir. Arapça çevirmen ise kaynak metindeki bu etnografik ögeyi erek dile “الأصفهان والمهمور، وبين الرست والعجم شيراني” şeklinde olduğu gibi aktarmakla yetinmiştir zira bu makamlar onun yabancıları değildir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* örneğinde de görüldüğü üzere kültürel öğelerin başka bir dile, özellikle de kültürel açıdan uzak bir dile, bizim örneğimizde Almanca ve İngilizceye çevirisi güç bir uğraştır. Bunun başlıca nedenleri arasında, çevirmenin gerçek anlamda özgür olmayışı bulunmaktadır. Zira erek metnin yazınsal normları ve erek metin okurunun beklentileri, çevirmen için bu anlamda sınırlayıcıdır (ayrıntılı bilgi için bk. Aksoy 2002: 58). Üstelik incelenen örneklerde de görüldüğü üzere, kültür odaklı öğelerin geçmiş dönemlere, hatta bir önceki yüzyıla ait olması da çevirmenin işini bir kat daha güçleştirmektedir. Ancak yanılmamak gerekir, bu öğelerin, erek dilin kültürel açıdan yakın olduğu bir dile, bizim örneğimizde Arapçaya çevirisi de hiç kolay değildir. Bu kez çevirmeni daha başka zorluklar beklemektedir. Koller'in eşdeğerlik kuramından hareketle kaynak metnin ait olduğu kültür ile erek kültür arasında yeterli mesafe olmadığına, çevirmeni “yalancı eşdeğerler” olarak adlandırılan üstü örtük

alımlama tuzaklarının beklediği söylenebilir.

Çevirmenin buradaki rolü ise, kaynak metni büyük bir dikkat ve titizlikle okuyup “metin çözücü” rolüyle metni alımlamak, başka bir deyişle metni yeniden yorumlamak ve yeniden üretmektir. Doğru anlatma/yorumlama ancak doğru anlama/alımlamayla mümkün olabilmektedir (Uluşahin 2018: 29). Doğru anlayabilmek/alımlayabilmek için de çevirmenin kapsamlı bir entelektüel bilgi birikimine sahip olmasının yanı sıra, hem kaynak hem de erek dil ve kültür normlarına hâkim olması gerekmektedir; çünkü çeviri dilsel olmasının yanı sıra kültürel bir eylemdir. Aksi takdirde bu çalışmada da görüldüğü üzere, çevirmen “kulağı delik olmak” anlamındaki ifadenin kalıplaşmış bir dil birimi olduğunu fark etmeyip, bu ifadeyi erek metne düz anlam düzleminde aktarmakla yetinebilir; ya da “murdar öldüğüne yanmaz kendisine öd ağacından tabut ister” gibi ifadeleri erek metne birebir çeviri yöntemiyle aktararak, iletinin erek metin okuruna ulaşmasını engelleyebilir.

Metni, kaynak kültür ortamından farklı olan erek kültür ortamına aktarırken çevirmenlerin, “metnin üreticisi” olan yazarı (Ahmet Hamdi Tanpınar) ve onun anlatısını erek metin okurlarına yaklaştırmak amacıyla, bazen “yerleştirdiği”, başka bir deyişle erek kültürde okunabilirliğe ve kabul görmeye yönelik olarak kaynak metnin kültürel ve dilsel farklılıklarını azaltmaya çalıştığı; fakat ağırlıklı olarak erek metin okurlarının Ahmet Hamdi Tanpınar ve eserine, onun amaç ve biçimine yakınlık duyması amacıyla (kaynak) metni “yabancılaştırdığı”, başka bir deyişle kültür odaklı öğeleri koruyup, kültürel mesafe ve farklılıkları erek kültür ortamına taşıdığı ve erek metin okurlarına hissettirdiği görülmüştür. “kırk beşlik”, “Kadiri şeyhi”, “Karagöz” “kuruş”, “mecidiye” gibi kültürel öğelerin çevirileri bunu kanıtlar niteliktedir.

Çevirmenler bu örneklerde “yabancılaştırma” alt stratejilerinden olan “metin dışı açıklama”, “metin içi açıklama”, “tekrar”, “yazımsal uyarlama”, “kelimesi kelimesine çeviri” gibi mikro stratejilerden bilinçli şekilde yararlanarak erek metin okuru için kaynak metnin kültürel ve dilsel farklılığını ve çeşitliliğini daha çarpıcı hâle getirmeye; başka bir deyişle erek metin okurunu, kaynak metin yazarına götürmeye çalışmıştır⁸. Erek metin okurunun, okumakta olduğu eserin bir çeviri eser olduğunu bilerek okuduğu ve çevirmenin “görünür” olduğu bu tür erek metinler, erek metin okurlarını her ne kadar yoruyor ve okuma sürecini her ne kadar zorlaştırıyorsa da,

⁸ Daha ayrıntılı bir okuma için bkz. Schleiermacher.

okurları şaşırtabilir, bildiklerini düşündükleri şeyleri onlara sorgulatabilir, onları araştırmaya ve öğrenmeye yöneltebilirler.

Buna ek olarak, çevirmenler ve eserlerde yer alan üst metinler özelinde bir inceleme yapmak, çalışmaya ilişkin bir sonuca varmak için elzemdir. Eserin Almanca çevirmeni Gerhard Meier kaynak metnin farklı yerlerinde karşısına çıkan kimi kültürel öğelere, “silme” mikro stratejisine başvurarak erek metinde yer vermediği için metnin bütününe gözönünde bulundurarak, “dengeleme” (İng. *compensation*) yöntemine başvurmuş ve kültürel öge bulunmayan bir yere kültürel öge ekleyerek durumu telafi etme yoluna gitmiştir: örneğin “aşırı çapkınlık” yerine “Schürzenjäger”, “şart olmak” yerine “das Salz von etwas”, “âlem-i menamda” yerine “in Morpheus’ Armen”, “dövüşte yenilmek” yerine “den kürzeren ziehen”, “bir yerden öğrenmek” yerine “Wind von etwas bekommen”, “sevincine hudut olmamak” yerine “ganz aus dem Häuschen sein” gibi. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* gibi çevirmeni zorlayan bir eseri kültürel açıdan uzak bir dil olan Türkçeden Almancaya çevirirken göstermiş olduğu bu başarı ve başvurmuş olduğu yöntemler, çevirmenin Türk dili ve kültürü kadar çeviri stratejilerine hâkimiyetini de gözler önüne sermektedir. Ayrıca Almanca çevirinin sonuna, Justus-Liebig Üniversitesi (Giessen) Türkoloji Bölümünde profesör olarak çalışan Mark Kirchner tarafından kaleme alınmış bir son söz eklenmiştir. Türk edebiyatı alanında tanınmış uzmanlardan olan Kirchner bu son sözde, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın özgeçmiş, eserleri ve *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* adlı romanın Türk edebiyatındaki yerini oldukça ayrıntılı bir şekilde irdelemektedir.

Romanın İngilizce çevirmenlerinin söz konusu çeviriye has başvurdukları yöntemlere gelince, kendilerinin romanın sonuna “Appendix” ve “Notes” başlığı altında Türk kültürüne özgü öğelerin ve Türkçe isim ve unvanların açıklandığı iki ayrı bölüm eklendiği gözlemlenebilir. Amaç, kültürel açıdan uzak bir dil olan Türkçeye özgü öğeleri açıklayarak, romanın erek dil okurları tarafından daha rahat anlaşılabilmesini sağlamaktır. Nitekim *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nün kurucusu ve müdürü olan Halit Beyin soyadının “Ayarıcı” olması, 17. yüzyılda yaşamış uydurma bir âlim ve devrinin en mühim saatçisi olan Ahmet Efendinin soyadının “Zamani” olması ve Karaköy’de Ermeni bir saatçi olan Agop Efendinin soyadının “Saatçiyan” olması bir tesadüf değildir. Bunların ne anlama geldiği kitabın sonunda ilgili bölümde açıklanmaktadır.

Yukarıda bahsedilenlerin dışında İngilizce çeviride yer alan diğer üst metinlere bakıldığında eserin çevirisinin erek dillerin kültürlerine

yapmak istediği katkı daha iyi anlaşılmaktadır. Kapak sayfasının ardından Ahmet Hamdi Tanpınar'dan, çevirmenler Maureen Freely ve Alexander Dave'den ve eserin İngilizce çevirisine ön söz yazan Pankaj Mishra'dan kısaca bahsedilmektedir. Pankaj Mishra'nın kaleme aldığı "Introduction" (Giriş) kısmında ise eserden alıntılar ile hem Ahmet Hamdi Tanpınar'dan bahsedilmiştir hem de eser etrafıca anlatılmıştır. Sonraki kısım "A Note on the Translation" (Çeviri Hakkında Bir Not) ise çevirmenler tarafından kaleme alınmış ve eserin doğası gereği içinde barındırdığı üsluptan ve içerikten bahsetmektedir ve çevirmenlerin nasıl bir konum aldıklarının altı çizilmektedir. Sonraki kısım olan "Suggestions for Further Reading" (İleri Okumalar İçin Tavsiyeler) kısmında bu konu hakkında okumak isteyenler için okuma listesi mahiyetinde bir kaynakça verilmiştir. Sonrasında eserin yabancı okurlar tarafından anlaşılmasının sağlanması için bir "Chronology of Turkish History" (Türkiye Tarihi Kronolojisi) eklenmiştir. Eserin ardından yukarıda da ifade edildiği üzere "Appendix" (Ek) bölümü gelmektedir. Bu bölümün altında da "A Guide to Turkish Pronunciation" (Türkçe Telaffuz Rehberi) ve "Brief Description of Turkish Names And Honorifics" (Türkçe İsim ve Hitaplara Dair Kısa Bir Betimleme) gelmektedir. Bu kısmın ardından "Notes" (Notlar) başlığı gelmekte ve o dönem Türk kültürüne özgü öğelerin tanımları bu kısımda yer almaktadır. Tüm bu üst metinler göz önünde tutulduğunda çevirmenlerin başvurdukları "yabancılaştırma" stratejileri daha anlaşılır olmaktadır. Zira çevirmenlerin amacı akıcı ve zevkle okunan bir metin yaratmak kadar Türk kültürünü ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ı da İngilizce okuyan okurlara anlatmaktır.

Romanın Arapça çevirmeni Abdulkadir Abdelli'nin yaklaşımına gelince, kaynak metnin farklı yerlerinde geçen kimi kültürel öğeleri erek dile olduğu gibi aktarmakla yetindiğini, başka bir deyişle sadece alfabe değiştirdiğini görmekteyiz, zira bunlar onun yabancıları değildir: kible'nümalî "وتشير إلى القبلة", Nuri Efendi ve Abdusselam Bey "نوري أفندي" ve "عبد السلام بيك", Recebu-ş Şerif "١٦ رجب الشريف ١٣١٠", Kadirî şeyhi "شيخ القادرية", ramazanlarda iftar, sahur "الإفطار والسحور في رمضان", seyit "سيد". Bu öğelerin ağırlıklı olarak dinî terimler olduğunu belirtmek isteriz. Ancak erek dilin kültürel açıdan yakın olması bu kez çevirmeni daha başka zorluklarla, "yalancı eşdeğer" olarak adlandırılan üstü örtük tuzaklarla karşı karşıya getirmiştir: örneğin muvakkithane "موقت خانة", Yangeldi Asaf Bey "السيد عساف يانغالدي", eyyamı bahur "أيام البخر", mâşallah "ما شاء الله". Bu öğeler erek dil okuru için bir şey ifade etmeyecektir çünkü Arapçada böyle kavramlar yoktur.

Tüm bu örneklerde de görüldüğü üzere, Aixela'nın da ifade ettiği şekilde

kültürel öğeler çeviride ele alınırken kültürel uzaklık ve kültürel yakınlık dikkate alınmalıdır. Örneğin İngilizce ve Almancaya çevirisi sırasında sorun teşkil eden kültürel öğelerin Arapçaya çevrilirken sorun teşkil etmediği ve çevirmenin özel bir çeviri stratejisine gerek duymadan söz konusu öğeyi olduğu gibi aktardığı görülmektedir. Dolayısıyla Arapça çevirmen sıklıkla “tekrar”, “birebir çeviri” gibi yöntemlere başvurmuş, ancak bu mikro stratejiler sanılanın aksine erek okur üzerinde yabancılaştırıcı bir etki yaratmamıştır. Almanca çevirmen ise zaman zaman “silme” stratejisine başvurmakla beraber, belki de Almanya’da yaşayan Türk nüfustan hareketle “tekrar” ve “birebir çeviri” stratejilerine başvurmuş, bazen de “kültürel eşdeğerlik” yöntemini tercih etmiştir. İngilizce çevirmenler ise “tekrar” stratejisini kullandıkları yerlerde “metin dışı” ve “metin içi” açıklama stratejilerinden yana olmuşlardır. Çevirmenlerin yabancılaştırma ve yerleştirme makro stratejilerinden birine yakın olmaktan ziyade daha orta bir yolu tercih ettiklerini söylemek de mümkündür.

Sonuç olarak, -kültürel olarak birbirlerinden ister uzak isterse yakın olsun-kültüre özgü öğelerin sıkça geçtiği, farklı toplumlara ait edebi eserlerin çevirisi söz konusu olduğunda tek bir çeviri stratejisinden bahsetmek mümkün değildir. Kaynak ve erek kültürler arasındaki iletişimi sağlayan çevirmen, dilsel ve kültürel yetkinliği sayesinde kaynak kültüre ait unsurları, bazen kaynak bazen erek, bazen de her iki kültür normlarını dikkate alarak erek metne aktarır. Bu aktarım değerlendirilirken kullanışlı, sistematik, tek bir çeviri eleştirisi yönteminden ve tüm metni kapsayan çeviribilimsel bir uzlaşıdan bahsetmek güçtür.

KAYNAKLAR

- Aixelá, Javier Franco (1996). “Culture-Specific Items in Translation”, *Translation, Power, Subversion*, Ed. Roman Alvarez ve M. Carmen-Africa Vidal, Clevedon, Philadelphia, Adelaide: Multilingual Matters, s.52-78.
- Aksoy, Nüzhet Berrin (2002). *Geçmişten Günümüze Yazın Çevirisi*, Ankara: İmge.
- Araboğlu, Aslı (2020). “İhsan Oktay Anar’ın Kitab-ül Hiyel Adlı Eserinin İngilizce Çevirisindeki (*The Book of Devices*) Özel İsimler ve Çeviri Stratejileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 18, s.699-708. DOI: 10.29000/rumelide.706494.
- Bayraktar, Sedanur (2022). “Kürk Mantolu Madonna Adlı Romanda Toplumsal Yaşamda Yer Edinen Kültürel Ögelerin Kaynak Metin ve Erek Metindeki Yansımalarının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 28, s.647-658. DOI: 10.29000/rumelide.1132605.
- Çağlar, Edanur ve Hasan Kazım Kalkan (2021). “Kültürel Unsurların Aktarımı Bağlamında Ahmet Ümit’in İstanbul Hatırası Adlı Romanının Almanca Tercümesiyle Karşılaştırılması”, *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 11(2), s.458-480. DOI: 10.30783/nevsosbilen.898557.
- Çekçi, Ozan ve Sinem Sancaktaroğlu Bozkurt (2021). “Yaşar Kemal’in *İnce Memed* Romanındaki Kültüre Özgü Ögelerin Çevirilerinin”, *Current Approaches and Practices in Translator and Interpreter Training*, Ed. Caner Çetiner ve Mesut Kuleli, Ankara: Nobel Yayın Grubu, s.169-198.
- Dolgun, Şeyma Zeynep (2018). *Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Saatleri Ayarlama Enstitüsü Adlı Eserinin Arapçaya Çevirisindeki Kültürel Ögelerin Hedef Odaklı Kuram Işığında İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi.
- Ekici, Armağan (2015). “Hayri İrdal’ın Bitmeyen Çilesi: *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*’nün İngilizce Çevirisi Üzerine”, *IAN Edebiyat* 11 (Temmuz/Ağustos).
- Ergin Zengin, Sezen (2016). “The Effects of Cultural Affinity/Distance on the Translation of Postcolonial Literature: Salman Rushdie’s *Shame*”, *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi* 22, s.129-146.
- Florin, Sider (1993). “Realia in Translation”, *Translation As Social Action*.

- Russian and Bulgarian Perspectives*, Ed. ve Çev. Palma Zlateva, London, New York: Routledge, s.122-128.
- Gökçeoğlu, Elif (2019). A Comparative Analysis of Culture-Specific Items in the English Translations of Ahmet Hamdi Tanpınar's *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi.
- Gülzar, Zeynep (2021). "Deyimler ve Atasözleri Çevirisi Eleştirisinde Çevrilebilirlik ve Çevrilemezlik: "Tarikat-I Aşk" Örneği", *Doğu Esintileri* 15, s.351-370, (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/dogu/issue/64501/932116>)
- Karabulut, Emine ve Hilal Erkazancı Durmuş (2018). "Dini Kültürel Öğelerin Çevirisi Üzerine Bağın Kuramı Yaklaşımı: Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm* ve İskender Pala'nın *Katre-ı Matem* Romanlarının İngilizce Çevirilerinin Analizi", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11(2), s.44-59, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erzisosbil/issue/41970/505690>
- Koller, Werner (1979/1992). *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*, Quelle&Meyer.
- Newmark, Peter (1988). *A Textbook of Translation*. New York, Londra: Prentice Hall.
- Özcan Dost, Betül ve Elif Güvendi Yalçın (2020). "Kültürü Çevirmek: Ayşe Kulin'in *Veda: Esir Şehirde Bir Konak* Romanının *Fairwell: A Mansion in Occupied Istanbul* Başlıklı Çevirisi", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 21, s.1017-1030, DOI: 10.29000/rumelide.843739.
- Röhrich, Lutz ve Wolfgang Mieder (1977). *Sprichwort*. Metzler,
- Sağlam, Musa Yaşar (1994). "Cumhuriyet Dönemi Türk Romanlarında Atasözleri ve Deyimler", *Gündoğan Edebiyat* 9, s.17-22.
- Şahincan Yılmaz, Zeynep (2019). *Yazar İmgesi ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Huzur ve Saatleri Ayarlama Enstitüsü Romanlarının Kaynak ve Erek Kültürde Alımlanışı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Okan Üniversitesi.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1961/2015). *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2008). *Das Uhrenstellinstitut*, Çev. Gerhard Meier, Carl Hanser Verlag.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2014). *The Time Regulation Institute*, Çev. Maureen Freely ve Alexander Dawe, Penguin Books.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2009). *Mu'essesetu Dabti's-Sâ'ah*, Çev. Abdulkadir Abdelli, Arab Scientific Publishers.

- Tekin, Nesrin (2015). “Yaşar Kemal’in “Yılanı Öldürseler” Adlı Romanının Fransızcaya Çevirisindeki Kültürel Aktarımın Yorumlayıcı Anlam Kuramına Göre İncelenmesi,” *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4(10), s.139-152, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egitimvetoplum/issue/5134/69902>
- Türkçe Sözlük* (2019). 11th Edition. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Üçgül, Sevinç (2009). “Diğer Kültürün Çevirilerde Aktarım Problemleri Orhan Pamuk’un *Kar* Romanının Rusçaya Çevirisi Üzerine”, *Uluslararası Rusya Araştırmaları Dergisi* 2(3), s.35-43, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/rad/issue/23281/248472>
- Üstün Külünk, Sema (2018) “Reading Works of Tanpınar and Pamuk on İstanbul as Intersemiotic City Translations,” *Folklor/Edebiyat* 24(95), s.213-239, DOI: 10.225.59/folklor.340.
- Uluşahin, Esra (2018). “Orhan Kemal’in *Bereketli Topraklar Üzerinde, Müfettişler Müfettişi, Üçkağıtçı* Adlı Yapıtlarında Kültürel Unsurların Çevirisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, *Humanitas* 6(11), s.11-31, DOI: 10.20304/humanitas.297616.
- Venuti, Lawrence (1995). *Translator’s Invisibility: A History of Translation*, Londra, New York: Routledge.
- Yaman, Büşra (2017). “Ahmet Hamdi Tanpınar’ın “Saatleri Ayarlama Enstitüsü” Başlıklı Eserinin İngilizce Çevirisinin Çeviri Normları Bağlamında İncelenmesi,” *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi* 23, s.243-260.